

FAȚA NEVĂZUTĂ A LUI HENRI H. STAHL: SCRITORUL.
FRAGMENT DINTR-UN ROMAN INEDIT AL MARELUI SOCIOLOG (II)

IRINA STAHL*

ABSTRACT

**THE UNSEEN FACE OF HENRI. H. STAHL:
THE WRITER. AN EXCERPT FROM AN UNPUBLISHED
NOVEL BY THE GREAT ROMANIAN SOCIOLOGIST (II)**

An initial fragment from an unpublished novel, signed by Henri H. Stahl, the Romanian sociologist, was published earlier in issue no. 5–6 / 2018 of the *Romanian Journal of Sociology*. The text was accompanied by an introductory study in which I presented information regarding the manuscript, as well as the context in which it had been created and the motives behind this unexpected literary venture. The fragment selected for publication was meant to highlight this new and hitherto unknown talent of its author. This sample of his work provides significant insight into H.H. Stahl's linguistic talents, as he used expressive and beautiful language to recreate the atmosphere of villages from long ago. Full of passion and emotion, the text shed a new light upon the personality of the great Romanian sociologist, who was always reserved in his scientific texts. From "between the lines", one can feel his love and deep attachment to the faith of the peasants and their villages. Two new unpublished fragments of the novel, meant to complement the previous fragment, are now available at the end of this brief article. In them, one can recognize Stahl's keen analytical view, that of a highly skilled sociologist capable of engaging people in genuine and revealing conversations while possessing the sharp eye of the observant researcher, in quest of details and nuances.

Keywords: Henri H. Stahl, unpublished novel, sociology of folk culture, folk philosophy, history of Romanian sociology.

În numărul 5–6 / 2018 al *Revistei Române de Sociologie* a fost publicat un prim fragment dintr-un roman inedit, intitulat *Drumuri printr-o țară de demult*, scris de marele sociolog Henri H. Stahl la începutul anilor '30. Textul era însoțit de un studiu introductiv în care aduceam o serie de precizări cu privire la contextul și

* Researcher, the Institute of Sociology, Romanian Academy, Bucharest; e-mail: irinastahl@yahoo.fr.

„*Revista română de sociologie*”, serie nouă, anul XXX, nr. 3–4, p. 301–318, București, 2019

Creative Commons License
Attribution-NonCommercial CC BY-ND

motivele ce l-au determinat pe Stahl să se investească într-o asemenea aventură literară. Am descris cu acea ocazie manuscrisul (păstrat în Arhiva Familiei Stahl) și narațiunea acestuia, insistând mai cu seamă pe îmbinarea dintre realitate și ficțiune și pe maniera în care Stahl a reușit să introducă în urzeala textului întâmplări și dialoguri reale, preluate din notele sale de teren.

Fragmentul redat anterior cuprinde primele file ale romanului (ff. 1–22). El ilustrează frumusețea limbajului folosit de autor, care, prin cuvinte simple, cu iz arhaic, și dialoguri originale (transcrise fonetic, pentru a surprinde mai bine graiul țărănesc), reușește să recreeze atmosfera satelor de altădată. Textul este viu și vibrant, surprinzător prin pasiunea și emoția pe care le degajă. El lasă să se întrevadă o altă față a autorului, întotdeauna reținut în textele sale științifice, dezvăluind un suflet cald și sensibil, altoit pe cel al *obștiei*. Dintre rânduri răzbește dragostea și profundul său atașament față de soarta țaranului și a satului românesc, la al căror sfârșit implacabil devenise martor, fără voie.

În completarea articolului anterior, redau în cele ce urmează alte două fragmente din roman, selectate din corpul manuscrisului. Primul îi are în centrul atenției pe negustorii de oale (ff. 47–60), iar al doilea, pe ciobani (ff. 94–106). În ambele fragmente se resimte privirea analitică a sociologului, ochiul ager al cercetătorului atent la nuanțe și detalii, precum și îndemânarea anchetatorului, oricând capabil să se angajeze în dialoguri veritabile. Ca anchetator social, afirma Stahl într-un interviu de la mijlocul anilor '80, trebuie să ai anumite calități. Trebuie „(...) să te faci nevăzut în sat, să fii mut, să știi să ascuți, să vezi, să nu fii băgat în seamă (...), să fii îmbrăcat în așa fel încât să te poată accepta, să te poată clasa undeva oamenii cu care vorbești (...), să știi cum să vorbești pe limba oamenilor, adică așa, ca să te înțeleagă” (Rostás, 2000: 50–51). Toate aceste calități le regăsim la eroul principal, tânăr antropolog în căutare de sine, în ușurința cu care acesta angajează dialoguri și se face acceptat de oamenii întâlniți în drumurile sale prin țară.

Deși neașteptat, romanul lui Stahl nu trebuie să surprindă. El nu face decât să reunească cele două ipostaze ale autorului: om al scrisului și om de teren. Chiar și sub această formă literară, Stahl rămâne fidel vocației sale primare, aceea de cercetător al vieții sociale.

BIBLIOGRAFIE

1. Stahl, Henri, H. (aprox. 1932–1937). *Drumuri printr-o țară de demult*, roman manuscris, 216 file, Arhiva Familiei Stahl.
2. Rostás, Zoltan (2000). *Monografia ca utopie. Interviuri cu Henri H. Stahl (1985–1987)*, București, Editura Paideia.

HENRI H. STAHL
UN NOU FRAGMENT DIN ROMANUL MANUSCRIS
DRUMURI PRINTR-O ȚARĂ DE DEMULT

(...) Umblu prin târg căutând un țăran de la munte, să plec cu căruța lui. Se ține scai de mine ologul târgului, orb și fără de picioare. Ca o insectă răsturnată pe dos, se zbate să se puie pe picioarele pe care nu le mai are. Glasul lui, cântă pe melodia sumară, care, prin partea locului, folosește femeilor când „se cântă” după mort:

Vai Doamne, rău-i noaptea
Pentru mine-i tot noaptea
Lumia n-o mai pot vedea...!

O să mă apuce și pe mine noaptea, și tot n-o să găsesc ce-mi trebuie.

Umblu cu ochii pe jos, după opinci. Omul pe care-l caut trebuie să le poarte cu botul răsturnat, una la dreapta, alta la stânga. Opinci mari, grele, cu nojițe groase, răsucite apoi pe țurloaie, până aproape de genunchi.

Văd opinci de gumă, văd opinci mociorniță, văd bocanci, văd picioare goale; dar nu ce-mi trebuie.

Cu răbdare, până la urmă găsesc un negustor de oale, la a cărui căruță stătea omul meu. Are și nevastă, care se poartă cu părul împletit pe coarne de lemn. Iar calul lui trage în hamuri din piele de jder, netăbăcită, cu păr cu tot. Căruța, la înălțimea stăpânului. Mai rar cuie. Ci mai mult lemn țăpân, prins în piroane de tisă.

Mi-arunc ochii; sunt în plină civilizație a lemnului; trag cu urechea; adulmec și îmbrăcămintea și hotărâsc: cu omul ăsta plec unde o pleca el, adică până la el acasă, cu oricâte ocoluri.

Îl întreb: „De parte-i până la Dvoastră, în sat la Lunca-Cernii?”

– Da de unde! I-acolea!

– Când plecați?

– Când o vrea jupânul, adică cel cu oalele, negustorul care îi închiriasc căruța.

– Bădie, m-aș duce și eu tot într-acolo...

Liniște și tăcere.

Nici o vorbă.

– S-ar putea bădie?

– Dé!

De unde să știe el dacă se poate? Treaba asta nu se mai făcuse de nimeni, neam de neamul lui.

– Să vedem ce-o zice muierea.

Dar muierea era de părere că în ruptul capului nu se pot face asemenea lucruri, nemaivăzute și nemaiauzite. Ce să caut eu în sat, la ei?

– Oți fi domnu' notar ăl nou? mă-ntreabă țăranul.

– Da' de unde, zic eu.

– Atunci sunteți Domnu' învățător!

– Asta poate, mă înduplecai eu. Da' vreau să văd întâi satul. Dacă mi-o plăcea, bine. Dacă nu...!

– Păi ți-oi lua o mie de lei.

– Bădie, cu două sute nu se poate?

– Să vedem ce zice muierea.

Muierea fu de părere că s-ar putea.

– Și când plecăm?

– Păi, când o vrea jupânul.

Să vorbesc atunci și cu jupânul.

– Nene Mihai, mă atârnu eu de el, mă luară creștinii ăștia cu ei. Mata ce treabă ai?

– Cu oalele.

– Să ai treabă multă?

– Mai deloc. Stăturăm degeaba de azi dimineață.

– Nu așa, zic eu. Când dai gata negustoria?

– Dumnezeu cu mila, dracu știe!

Și atunci m-am învoit cu el: să plecăm în negustorie împreună; la fiecare nedeie, din sat în sat, să stau la căruță și să vând. El să-și facă tarabă deosebită. Și să vindem. Când o fi gata, îmi dă simbrie două sute de lei și n-are treabă cu mine.

E foarte bună socoteala.

– Dar mâncare?

– Păi, n-om muri de foame.

Atunci, chiar că-i bună socoteala.

Am stat până la asfințit, și am plecat, haida hai, încet, încet, pe caldarâmul orașului, apoi pe drumuri cu praf, până seara, tocmai la marginea orașului.

Mișcase ceva, negustoria. Eram poate bun de gură, dar mișcase ceva.

La margine, am deshămat la han, căruțașul a bătut din amnar și a făcut foc. Erau căruțe multe, și le-am tras una lângă alta, în cerc; la mijloc ne-am adunat.

Vuia cârciuma, ca un roi de albine. Veneau și plecau, intrau și ieșeau.

M-a luat negustorul de-o parte.

– Bei o răchie?

– Beau, zic eu.

– Ai bani!

– N-am, zic eu.

– Atunci n-om bea.

Dar ne-am dus totuși de ne-am uitat prin geam.

Se adunaseră acolo mulțime de oameni.

Și la mijloc, cu lăutari, jucau de rupeau podelele niște gimbași țigani. Înalți, frumoși, cu haine albe strălucitoare, cu bondițe de miel înflorate, cu fir negru, roș și verde, cam ungurește, în cap cu pălării pe care se roteau pene de păun, aruncau banii pe băutură și cântece. Țiganii lăutari le cântau ca la niște nemeși. Iar ei prăpădeau, în fudulă răzbunare, agonisita lor de peste târg, ca să se cheme că neamul țigănesc știe a se purta în lume.

Ne-am uitat cu dispreț, dar de fapt cu invidie, la ei, și am plecat.

– Nici că se face să bem cu țiganii, hotărî până la urmă negustorul meu. Răcnesc ca porci-cușit. Da' las' c-avem și noi oareșcare drojdie, la căruță.²

Așa că ne-am întors la căruță. Am pus pe foc câteva lemne, rupte de prin garduri, și am scos clondirul de sub paie. Am sculat cu de-a sila pe căruțaș, din somn, să tragă și el vreo câteva. Dar ne-am îmbătat totuși repede, fără vorbe multe, ca niște oameni cumiști ce eram, gospodari grăbiți, care aveau mâine zi grea de lucru, și negustorie de purtat.

Lângă noi se stingea focul; mai departe hăuleau giambașii și lăutarii, în timp ce, deasupra noastră, în noaptea de vară, se rotea cerul cu toate stelele lui. Iară Vega din Lira se oprise din nou deasupra creștetului meu, ca o lacrimă albă gata să cadă.

*

* *

Ne-a apucat frigul în zori; ne-am trezit și am plecat. Abia mijea de ziuă; carul s-a urnit scârțâind și a pornit încet, pe drum lung. Dar, în loc să apuce spre Ștei, la munte, a coborât spre câmpie.

– Da' încotro mergem? întreb.

– În țară. Pe sate.

Nici nu putea să meargă negustorul de oale spre munte. Ce să facă acolo? Oalele se schimbă pe cereale și cerealele sunt la câmpie, nu la munte. Îmi vine să stric îndoiala și să plec singur. Dar mai întâi să mă uit la oamenii mei și să caut să înțeleg despre ce e vorba.

Merg alături de căruțaș și încep:

– A fost cam frig azi noapte.

– Fost.

– Da' la munte ne-o fi mai frig.

– Că mergem întâi la câmpie. Apoi ne-om întoarce acasă.

– Da ce-ați căutat în târg? adaug eu, ceva mai târziu.

– Porumb, îmi răspunde posomorât căruțașul.

² În continuare, tăiat cu creionul albastru: „Prăpădiții dracului! Parcă banul face pe om. Unde s-a văzut salcia pom și țiganul om!”

Nevasta lui ciulește urechile, întoarce capul, la dreapta și la stânga, să audă mai bine, cum se uită găinile la uliu. Coarnele care îi împodobesc capul se mișcă și ele, ca la o făptură de pe tărâmul celălalt.

Porumb! Cunosc povestea: e mizeria care gonește pe oamenii de la munte spre câmpie. Au adus desigur lemne, doage sau cofe, ceva din țara pădurilor, ca să dea, să-și facă rost de hrană. Dar mare ispravă nu vor fi făcut.

Trece vremea, încet, încet și ziua se face mare.

Se ridică soarele, cald, aburind pământul.

– Aveți mulți copii?

– Șase. Și e și baba. Dar ne-a murit unul pe primăvară. Ne-am mai ușurat.

– Și cât porumb vă dă negustorul?

– Ni-a da din ce s-o strânge.

– Da' ce neam de om e negustorul? îl ispitesc pe căruțaș.

– Ia, un golan!

Golanii sunt gorjenii; așa le zic cei din Hunedoara. Golani care, și ei goniți din munte, de foame, urcă pe valea Jiului cu „legume”, cu poame, cu oale, cu marchitanărie, cu țuică, cu var, ca să cutreiere Hațegul.

Mă las în urma căruței și intru în vorbă cu negustorul.

– Ce căutași neică, pe la momârlanii ăștia?

„Momârlanii” sunt oamenii Hațegului, în graiul „golanilor”.

– Soarta rea, fir-ar afurisită să fie. Plecai cu frate-miu în precupeție. Da' nu-i chip de făcut nimic. Să te ferească Dumnezeu de momârlani. Și ne omoară zilele odorheienii. Vin cu căruțele pline de oale și vând pe capete. Momârlanul nu prea cumpără decât de la olarii lor, că este proști de felul lor. Nu-i ca la noi.

Gorjanul are chef de vorbă. Spune vrute și nevrute.

Se plânge că frati-su a rămas în târg la Hațeg. Da-i cam prostănac. Cine știe cum s-o descurca. Iar el, ca mai bătrân, a plecat să vândă și pe sate. A-nchiriat pe uium căruța ursului din pădure, să-l poarte prin sate. Peste o săptămână, se-ntoarce în Hațeg.

– Fuseși pe la noi prin Gorj? mă-ntreabă el, mândru.

– Parcă-i cine știe ce mare scofală, pe la voi prin Gorj, îl necăjesc eu.

– Ce te pui, omule! Încearcă de vezi. Acolo-i trai.

– E fudulie, nene Mihai, zic eu. Dacă-i așa, de ce bați drumurile momârlanilor?

Gorjanul scuipă de ciudă și-și blestemă zilele.

– Dacă nu-i porumb, se codește el.

– Păi de ce nu plecași spre Dunăre!

– La băltăreții ăia? Ăia-s mai proști ca noaptea. Da' parcă tot nu ca momârlanii. Da' n-oi fi doljan? Pare-mi-se pare! Da' las că n-am zis cu supărare. Nu-i nimic. Îs și printre băltăreți oameni de treabă. Parcă de la o vreme chiar că s-au deșteptat și ei. Că și unii și alții tot apă de Jii [Jiu] bem!

Așa o fi, dar, dacă se întâmplă să fiu acuma doljan, nu se cade să le las rușinea nespălată. Răspund, cu ciudă:

– Aceeași apă, neică; numai că ai noștri nu sunt gușați.

Treaba stă mai să se strice. Dar ce să-i faci! Dacă îți spune gorjanul „băltăreț”, ce poți alta decât să-i răspunzi cu porecla lui și să-i spui „gușat”, pe nume?

Înghite gorjanul în sec și se repede la căruțaș.

– Adormim pe drum, fi-ți-ar pisicile să-ți fie de răs. Țștia-s cai? Căruțașul rămâne neclintit. Parcă nici n-a auzit.

Nici măcar nu simulează gestul de a da bici cailor. Merge ca și când ar avea de mers o mie de ani. Ca și când nu l-ar aștepta acasă baba și copiii lihniți de foame, îngrijorați de întârzierea lui. Are răbdare. Îi trebuie porumb și știe că a intrat pe un fâgaș de fapte, pe care neam de neamul lui, un rând de oameni după alt rând de oameni, l-au apucat, ca să aducă de mâncare, la munte.

Abia dacă într-un târziu se uită cu dispreț la gorjan. Și iar își vede de drum.

Vorba e ce fac eu? Zic că e poate mai bine să mă las intrat în fâgaș și să mă dau de partea „ursului din pădure”. Cum răbda el, să rabd și eu. Și cum s-a purtat el, să mă port și eu.

S-a făcut cald și merg încet și singur. Se face din ce în ce mai cald și sunt din ce în ce mai singur. Mai întâi obolesc și apoi încep să uit de mine. Automat, pașii mi se-nșiruie unii după alții și în mintea mea încetează perindarea necurmată a gândurilor. Nici căruțașul, nici femeia lui, nici caii, nici căruța nu se gândesc la nimic. Avem acuma altă treabă de făcut, o treabă cu care gândul nu are nici o legătură. Ceas după ceas, trebuie să umblăm ca să întâlnim în drum sate. Așa e făcută lumea asta, că, dacă mergi pe drum, cu răbdare, nu se poate să nu-ntâlnești sate; că ele sunt așezate, mai toate, pe lângă drum. Iar călătorul nu are nevoie nici să-și croiască drumul și nici să strângă satele. Așa merg toate lucrurile dacă le știi primi. Acum e vară, apoi o să vină toamna și apoi iarna. Acum suntem tineri, apoi vom fi deplini și apoi bătrâni. Noi trăim, alții mor și apoi murim și noi. Toate sunt firești și toate așa trebuie să fie. N-avem nimic altceva de făcut decât să mergem, fără grabă, încet, cât mai încet, pe drumul cel vechiu al tuturor.

*

* *

Negustoria de oale e ușoară. Strigi „Oale, oale, hai la oale, olarul!”. Femeile ies și iau oalele în mână. Tu aștepți. Femeia ține oala cu mâna stângă, se uită lung la ea, o sucește, o urcă la ureche și o bate cu degetele de la mâna dreaptă, să vadă dacă sună plin. Alege câteva oale și le pune jos lângă ea. Apoi se codește și începe a încerca alte oale. Tot i se pare că a găsit una mai bună. Apoi alege din oalele pe care le-a pus deoparte pe cea care i se pare mai proastă. Și iar face proba la ureche, cu cea bună și cea rea. Și se codește și iar le pune în car și iar le dă jos.

Încetul cu încetul se strâng femeii multe și rând pe rând iau oalele și le încearcă. Una mai pricepută le ia la încercare și pe ale vecinilor.

Atunci te amesteci tu în vorbă și spui:

– Gata-i acuma. Astea sunt oalele, că plecăm.

Atunci femeia, merge să aducă din casă un găf de boabe și umple până la vârf oalele pe care le vrea. Cu cât e oala mai mare, cu atât intră mai mult porumb.

Nici o tocmeală. Știe toată țara, de la munte la câmpie, de la baltă la podgorie, că ăsta-i prețul, neam de neamul lui, și că nu se poate schimba.

Oala, ea însăși, oricare din ele, e străveche. Nimic din forma ei, din desenul ei, nu o deosebește de o oală preistorică. Probabil că nici prețul. Așa se va fi schimbat și în paleolitic oala cu cereala.

Apoi conținutul oalei se varsă în sacul negustorului și e gata povestea.

Mai strigi „Oale, oale” ca să nu pierzi vreun mușteriu întârziat și pleci spre alt sat.

Iarăși drum lung, și iarăși fără de gânduri.

*

* *

Negustoria a mers destul de bine. Am vândut aproape totul și ne-ntoarcem acum înspre târg. Peste două zile vom fi acolo.

Într-o seară am deshămat lângă sat și gorjanul care din zi în zi e mai vesel și mai mândru îl ia pe căruțaș la „boltă”, să-l cinstească.

Femeia stă lângă caii împiedicați, care pasc pe marginea drumului, mișcându-se schilod, cu săltări ritmice, chinuite. Dreaptă, nemișcată, cu coarnele de lemn în cap, făptura ei pare nepotrivită cu locul, cum ar fi bradul înalt și negru crescut singuratec în plină câmpie.

N-a vorbit nimica, mai toată săptămâna.

Mă întind pe șanț și încep:

– S-a strâns ceva porumb!

Tace și se uită fix, încruntată, nicăieri.

– Suntem poimăine în târg.

– Oare nu ne-o înșela golanul? Îndrăznește ea a vorbi, fără să se clinească din nemișcare.

– Las' că nu ne-om lăsa nici noi, așa cu una cu două. Nu ne-nșală.

– Să vezi D-ta că o să aibă copiii la iarnă..., o îndulcesc eu. Cum spuneai că-l cheamă pe cel mic, de astă primăvară?

De data asta, parcă aș fi lovit-o drept peste față. Tresare și zice posomorâtă:

– Niculăiță.

– Da' cum a fost?

– A murit cum a cântat cucul. Abia îl scosesem din iarnă.

Îmi închipui cum a fost, cum s-a jelit după el și cum l-au îngropat în curte, pe deal, fără de popă, punându-i doar brad la căpătâi, așa cum fac toate satele de

munte ale Hațegului, în care casele sunt atât de risipite că nu poate merge omul la biserică. De Joi Mari, va fi adus și ea, la biserică, țărână de pe mormântul proaspăt, laolaltă cu toate celelele femei îndurerate, ca să citească popa o slujbă de obștie, pentru toți dintr-o dată.

– Dar pe ăstalaltul, care-l faci acuma? Cum îi spui?

Femeia își duce rușinată mâna la gură și alta i se sprijină de pântec cu un gest de apărare.

– Niculăiță.

Ca să nu i se cunoască glasul sugrumat, își face treabă pe lângă cai și schimbă vorba.

– Să zici că nu ne-o înșela?

*

* *

Negustorul și căruțașul se întorc cu chef. Au băut pe oale și unuia îi pare bine de-i vine să hăule, iar celuilalt mai să-și dea singur cu ceva în cap de necaz.

Gorjanul a venit să mă ia tovarăș la petrecere, pe mai departe; celălalt își suduie nevasta, caii, căruța și zilele.

– Hai, neică, vino, că ne-a mai rămas ceva oale. E și clanaret la crâșmă.

Mă las greu. Ispititorul meu îmi șoptește:

– Hai, c-om da și de muieri. Aci e sat, ce dracu'. Că cu momârlanca asta a noastră am încercat și eu, da' nu s-a putut face nimica.

– Ce tot vorbești, neică, crezi că așa merge? La sigur?

– Păi nu știi momârlancele? Vorba ăluia: că „de curvă și de ulițarnică s-ar culca și cu ursu'. Dar i-e frică c-o mănâncă”. Vino numai și încearcă și las' pe mine, că ne pricepem strașnic, gorjenii. Eu, unul, le cam prăpădesc pe toate.

Am mai întâlnit eu gorjeni din ăștia, tot așa de siguri. Cândva, la Bălțișoara, unul Radu Cimpoieru știa să spuie în șezători o povestire de mare efect, deseori cerută cu stăruință de ascultători, o adevărată bucată de concert. După ce își juca păpușile, la sunetul cimpoiului, și sfârșea cu ele într-o pantomină vag pornografică, aducea vorba de momârlani și spunea cam așa:

– Cei din Hunedoara sunt gugani și momârlani.

Ca să iei un om deștept de la oi, nu poci să-l iei. Nu știe decât să tragă oia de coadă. Este deștept pe oi, nu pe țară. De unde poate pune ceva deștepteală, dacă stă în vârful muntelui și prinde putere de-i toamna țapăn?

Sunt oameni slabi de minte și tari de virtute.

Gugan pricopsit nu poate fi. Toți sunt „gugani”.

Și parte dintre noi poate că sunt gugani. Dar ei ne zic nouă golani și noi le zicem, ca să ne răzbunăm, momârlani.

Ei au și altfel de gospodării. Avem și noi gospodării, dar nu ne ajută cum îi ajută pe ei. Și atunci ne împrumutăm unii pe alții, iată cum: feciorii noștri iau de

acolo fete! Dar din amoret, nu de nevoie. Din amoret, uite de ce: că nu poți să înșeli o femeie de a lor, că se dă de bună voie. Dacă ne ducem zece oameni de la noi, o sută sunt ale noastre.

Românii sunt mai rezezi, suntem mai iuți și ne pricepem.

Dacă o femeie, ai întâlnit-o și îi dai bună ziua și ea zice „Mulțumesc dumitale” și stă în loc, atunci este treaba făcută! Dacă zice „Bună ziua” și pleacă, și spune „N-ai nevoie cu mine”, atunci treaba nu e făcută. Dar tu poți să-i spui așa: „Am nevoie cu bărbatul tău; eu îl cunosc pe el”. Dacă femeia este cumsecade, zice: „Vorbește cu el, nu cu mine”; și atunci treaba iară nu e făcută! Dar dacă tu îi spui: „Eu sunt negustor și am ceva de cumpărat de la voi” și ea răspunde că „Ne vede cineva” sau cine știe ce, atunci treaba este făcută!

Așa este: sunt mai iuți ai noștri, partea omenească; și partea femeiească, sunt mai slabe dincolo.

Îi spun această poveste și gorjeanului și închei:

– Mă, tu ești ca Radu Cimpoieru de la voi. Mergi cu sacul la negustorie de cerșală, din casă în casă, dar, dacă ar fi după câte spui, ar rămâne femeile borțoase numai ce s-ar uita la tine.

Nenea Mihai vede că n-are cu cine sta de vorbă. Ridică din umeri, își ia un sac cu oale și pleacă chiuind înapoi în sat.

Își cântă singur:

Aolică d-un susai
Ți s-a pus taiul pe trai
Ca jăratecu-n vătrai,
Nen'tule Mihai.

Pe uliță, îl aud, cu câinii lătrând după el, cum se afundă din ce în ce, până ce se stinge larma.

Abia spre ziuă se întoarce pe două cărări, bătut măr, cu oalele sparte, cu hainele rupte și înjurând groaznic de momârlani.

*

* *

Avea dreptate femeia: odată ajunși la Hațeg, gorjanul încearcă să ne-nșele. Îl convinge aproape pe căruțaș că a mers prost negustoria, că i s-au spart oalele, așa că nu-i poate da două zecimi din ce s-a strâns, ci numai la 10 oale, una.

– Da' cine-a spart oale? întreb eu. N-ai fi cumva dumneata? Făcuși pagubă omului; că ai luat cioburi în loc de porumb din pricina năravului pe care-l ai. Să-i dai trei oale la zece, să-i acoperi paguba.

Gorjanul strigă și se zbate, ca din gură de șarpe. În ruptul capului nu se lasă.

– Hai nu mai cârâi și mârâi. Dă omului ce se cuvine. Dă măcar din zece două.

Timp de vreun ceas ne-am certat. Obosisem tocmind și era gata să mă răzbească. Până la urmă, blestemând ziua-n care ne-a întâlnit, gorjanul rupse târgul pe a noastră: două din zece.

Am întins două cergi pe jos și am început a număra, scoțând oala plină din sac și deșertând-o de opt ori în cerga negustorului, de două ori într-a căruțașului.

Șase perechi de ochi pândeau manevra. Și din nou ceartă, căci pe ale lui le umplea rase, pe ale noastre mai goluțe.

I-am luat locul și am măsurat eu, ca arbitru.

După ce sfârșirăm și cu treaba asta, și-a măsurat fiecare sacii, din ochi, încercându-i în mână, la greutate, să vadă ce ispravă a făcut.

Am urcat apoi sacii în căruță să-i ducem în târg, la căruța lui frate-su.

Mai rămăseseră câteva oale.

– Dă și la oamenii ăștia ceva oale, să nu zică că-s oltenii calici. Două oale trecură în sacul căruțașului.

În târg, puserăm sacii negustorului în căruța lui.

Făcuse și frate-său ceva treabă. Abia mai rămăsese cu câteva oale.

Căruțașul mă ia de-o parte și mă roagă:

– Ai două sute de lei, dă-mi-i acum, în târg, dacă se poate.

– Că bine zici, am tocmai de luat și eu parale.

– Negustorule – zic eu gorjanului – să facem și socoteala noastră. Ia aburcă-n palmă zece poli!

– Care poli?

– Ai de m-am tocmis cu d-ta, pe negustorie.

– Păi ce mare treabă ai făcut?

– La ce m-ai pus.

– Dar oalele sparte cine mi le plătește?

– Cine ți le-a spart. Nu cumva am dat eu cu ele de pământ?

– Las-o-ncurcată, zice gorjanul, pândind să n-afle frati-său ce și cum. Na banii. Da' faci cinste.

Am luat banii și i-am dat căruțașului, apoi ne-am dus la cârciumă și am băut câte un rachiu de despărțire.

Am bătut palma și gorjanul a plecat.

– Rămâneți sănătoși, spune el.

– Și noroc la oale sparte, îl necăjesc eu.

– Noroc la coate goale și cu brăcinarii strânși, ne ursește el.

Și dus a fost.

*

* *

Acuma nu mai avea nici un farmec toată povestea. Am rămas singur cu căruțașul și femeia lui.

Ne învărtim în loc, câtăva vreme.

– Rămâi aici, îmi spune el într-un târziu. Mai cumpărăm ceva pentru târg și ne întoarcem mintenaș.

Am rămas chiar singur pe uliță.

Mă tem ca nu cumva să plece omul la munte, înșelându-mă, fără de mine.

Aștept cu oarecare îndoială, vreme multă.

Dar la urmă, tot vine, tare grăbit.

– Hai și-om mere, se răstește el.

– Frate-miu, știi ceva? Îl întreb eu. Nu m-aș mai duce cu voi la munte.

– Păcatele mele, da' de unde să-ți scot banii înapoi? Am cheltuit din ei. Și zău că nu e scump, 200 lei, până la noi; că e departe tare. He-hei unde e muntele!

– Atunci facem așa: nu-mi dai banii, dar îmi faci o cărușie în oraș, aici. Am eu o socoteală.

– Bine, dar repede, că ne-apucă noaptea-n târg, se-nvoiește căruțașul.

Ne-am urcat în căruță și am tras spre marginea orașului, la niște negustori. Am intrat, m-am tocmit și a venit un băiat cu un sac de l-a ținut cu gura deschisă, lângă căruță. Și negustorul a vărsat înăuntru porumb, cu dimerlia, până s-a umplut ochiu' și am legat gură sacului.

Am plătit mai puțin decât într-o seară de petrecere, cu prietenii, la București.

Apoi am ridicat, cu căruțașul, sacul în căruță.

– Rămâneți cu bine, oameni buni, zic eu țaranului și femeii lui.

Stau amândoi fără să înțeleagă.

– Adică cum veni vorba asta? întrebă el. Unde să ducem sacul?

– La voi acasă, la Lunca-Cernei; pentru babă și copiii.

– Dumneata glumești, spune bărbatul!

Dar femeia a înțeles mai repede. Sare din căruță, vine la mine și-nainte să mă dezmeticesc, îmi ia amândouă mâinile, le duce împreunate la sânul ei, de-a dreptul inimii, și-și lipește fața de ele, apoi le duce la frunte, plângând o năvală scurtă de câteva lacrimi mari, care lasă urme adânci pe fața plină de praf.

În sfârșit a înțeles și bărbatul. Se apropie de mine, și-mi pune mâna pe umăr, uitându-se lung și adânc la mine.

– Da' de unde ești, omule, și cum îți spune?

– Lasă, nu vă-ncurcați în socoteli. Primiți de la un biet drumeț. N-aveți grijă: am bani destui ca să cumpăr și poate am și păcate destule să le răscumpăr. Să fie spre iertarea lor.

Amândoi se închină încet. Încă o dată îmi strâng mâna.

Mă roade un gând, ca o remușcare, și mi se strânge în gâtleej ca un nod. Îmi încleștez gura nu cumva s-o rog pe femeie să pomenească un anume nume, printre morții ei.

Reușesc să mă despart de ei, înainte ca să fiu silit să-mi duc mâna la față, să nu se vază că mă doare. Mi-e și mie fața plină de praf și s-ar cunoaște.

S-a lăsat noapte și mă duc încet la gară.

O să iau trenul spre Simeria, să ies în calea altor trenuri, care, zi și noapte, străbat țara, în lung și-n lat.

*

* *

(...) Dis de dimineață, bate la mine în geam cineva.

– Nu mergi cu noi la munte? întrebă un glas.

Sar ars din pat și sunt gata. Îmi iau ziua bună de la ai mei și le spun că plec să văd și eu o stână.

Urc în căruță care mă aștepta. Gazdele mele privesc liniștite la întâmplarea asta nouă. Fina îmi bagă în traistă ceva merinde. Ne luăm ziua bună, repede, pe tăcute, ca să nu trezim copiii.

Se urnește căruța cu noi și o întindem la drum. Sunt cu doi flăcăi și o fată.

– Încotro mergeți? întreb.

– Până la tăetura lui Ștef, la niște cartofi. Dar Măriuca merge ceva mai departe, până la stână.

E o dimineață rece, înghețată. Se mai văd încă stele, deși au început să pălească. În fața noastră munții se înalță, aproape ca un zid de piatră, de-a dreptul, fără dealuri. Aștept cu nerăbdare să ieșim din sat, să apucăm drumuri de câmp și să ajungem la munte. Facem popas la primii brazi de la poalele muntelui.

Apa Sâmbetei e rece ca gheața. Totuși, mă spăl în ea și simt cum tremur de frig. Dar am trezit astfel mintea, care îmi pare din nou lucidă, gata să înțeleagă tot ce i-o ieși în cale.

– E răcoare tare, zice unul din flăcăi. Rău făcuși să te speli în apa rece.

Fata de lângă mine îmi spune.

– Dârdâi de frig. Ia haina asta.

O scoate de pe ea și mi-o pune mie pe umeri.

Haina e caldă încă și miroase a om. E mare lucru, nu căldura hainei, venită la timp potrivit, ci căldura asta umană, fără de care ne vine atât de greu să trăim.

Fata scoate o ploscă și-mi dă să beau o gură de răchie.

– O să iasă curând și ciocârliă. A răsărit soarele. Nu-l zărim pentru că am intrat în munte. Dar o să-nceapă să se încălzească puțin și pe-aici.

Am urcat destul de sus. Vedem satul, ghemuit, ca un pâlț de pomi printre case, petec de verdeață pe câmpul gol ca în palmă. Drept lângă noi, un lan de hrișcă, cu flori violete. Și ceva cartofi.

– Mai folosiți hrișca? întreb.

– Dacă nu se face la câmp, tot e bună și ea la ceva. Face mălai cam negru. Dar se poate, încă. Bătrânii îl găseau bun. Și-l mâncăm și noi, dacă n-avem încotro. Mălai să fie.

Sărmanii oameni. Ale lor sunt durerile cele mari: foamea, birurile, copiii creșcuți în sărăcie. Și aceștia cu care sunt acum, dintr-un sat totuși mai ridicat, abia de sunt despărțiți de sărăcia hâdă printr-un părete subțire de bunăstare.

Ca o corabie pe marea adâncă: o spărtură, oricât de mică, ar fi de ajuns ca totul să se scufunde în apele negre ale deznădejzii, acoperind totul.

N-am învățat încă nimic, dacă tot mai mă gândesc la ale mele necazuri, care îmi par copleșitoare, deși sunt atât de mărunte față de marile dureri ale lumii. Ce trăiesc eu sunt doar simple jocuri de ale gândurilor, la suprafață. Cât pot ele trage în cumpănă?

Mi-aduc aminte de un bătrân de altădată, care, drept bună ziua, îmi ura: „Răspuns bun la judecata de apoi!”

Așa gândea el, că vom fi chemați la înfricoșată judecată și atunci ni se vor pune întrebările cele de pierzanie și va fi vai de cel ce nu va avea răspuns bun de dat.

Întreb în gura mare, într-o doară:

– Măi, cine găsește răspuns bun la judecata de apoi? Așa cum zice la citanie?

Dintâi se miră de ce mi-a venit. Apoi, unul din flăcăi spune:

– Răspuns bun? Vai de păcatele noastre, dar cine să găsească răspuns bun?

– Dar poate că atunci vom putea pune noi o întrebare celui care ne întreabă.

– Asta nu se poate. Noi n-avem dreptul la întrebare. Este o stăpânire peste noi!

Stă și se miră.

– Ce fel de cuvinte spui dumneata? Ne este dat să ascultăm, nu să ne răzvrătim.

Își face cruce, ca de îndepărtare a ceasului rău.

Căruța se oprește și coborâm cu toții. Am ajuns la locul cu pricina. Flăcăii își descarcă uneltele; merindele. Fata își ia și ea ale ei legături, cu merinde pentru ciobani.

– Departe-i stâna?

– Nu! Diseară sunt înapoi. Mă așteaptă aci căruța și mă-ntorc în sat. Vino cu mine, dacă vrei.

Mă pregătesc de plecare. Ceilalți au și început munca la sapă.

Fără cuvinte, fata pleacă și plec și eu, pe urma ei.

Urcăm la deal, mereu, pe poteci înguste. Rareori, fata se întoarce către mine, să vadă dacă viu. Urcăm mereu și mă țin gâfâind după ea. Are pasul sprinten și pare neistovită.

– Ai obosit, îmi spune, ceva mai târziu, când urcase soarele pe cer, cam de două conace.

– Să stăm jos, să răsuflăm.

Stăm.

– N-ai femeie?

– N-am.

– Atunci cin-te primenește?

– Cu plată. La oraș așa este: se fac toate cu plată.

Se miră.

– Dar n-aveți casă? N-aveți părinți?

– Am. Dar i-am lăsat să mă aștepte.

Dă din cap.

– Nu-i bine așa. Ai fi gospodar tare mândru. Credeam că ai venit în sat la noi, să te gospodărești. Ziceam că poate alde fata părintelui ți-ar fi potrivită. Mi-e vară.

E harnică și are și avere. Ai fi strașnic învățător. O să-ți arăt oile ei, la stână. Dar văd eu că nu vrei. Ai alte socoteli.

Am plecat din nou și am ajuns. Ne-au luat din depărtare lătrăturile deznădăjduite ale câinilor, de cum am intrat în valea îngustă în care așezaseră stâna păcurarii. Au ieșit cu mâna streășină la ochi, să vadă cine vine. Fata le-a dat tainul, mălaiul, pâinea, slana și rachiul.

A stat puțin, a mai întrebat câteva ceva, a mai răspuns la ce-a fost întrebată și s-a gătit de plecare.

– Nu vii în sat? mă întreabă.

– Nu. O să rămân aci, puțină vreme, dacă m-or primi ciobanii. Fata le spune:

– Vi-l las pe cumătru' meu, la stână. Să aveți grije!

Și-a luat apoi ziua bună și a plecat.

*

* *

Pe înserat, au început oile să se adune, în zurgălăile celei din cap și cu lătratul câinilor, pe de margini. S-au strâns toate în strună și au trecut câte una una, la muls.

Abia pe înnoptate au sfârșit ciobanii. Treabă multă și grea. Ne-am adunat apoi în comarnic, la foc. Ne-am înecat de fum, de ne-au durut ochii. Și am mâncat jintiță, mămligă și ceapă. Am băut și rachiu. Tutun iar am băut cu toții, dintr-al meu; așa că ne-a apucat noaptea târziu, stând de vorbă.

În cinstea oaspetelui lor, au făcut ciobanii șezătoare. M-au pus întâi să le povestesc cum a fost cumetria, cum e treaba prin țară, cum merge câmpul, cum dau ploile. Apoi m-au întrebat de mine. Le-am spus că aș vrea mâine să trec munții să cobor muntele în Țara Românească, în „regat”.

– N-o să-ți fie tocmai ușor, îmi spune baciul, om de peste 70 de ani. Umblă cam multe fiare. Câte n-am tras noi cu ursul!

De cum vine vorba cu ursul, ciobanii de peste toți munții Carpați nu mai conținesc cu poveștile.

E destul să întrebi:

– Cum vine treaba asta, cu ursul? Și își încep amintirile. Începe unul dintre ciobanii mai bătrâni:

– Să vă spun ce-am pățit eu cu ursul. Numa' într-o noapte ies numai cu un băț și cu cuțit. Deasupra era, așa, un hățaș. Aveam cuțit bun, ca și acum. Ai nădejde la el. Zic: ia să ies eu să le dau ajutor la câini. Mă duc cum eram eu îmbrăcat. Că nici nu țineam baierile, că atât am avut noroc. Mergând, numai uite pe hățaș, măntălnesc cu el, ca cu dumneata. Numai se ridică și să mă prindă. Când s-a rădicat, câinii au și fost pe el. Dar așa mi-a dat una ca când mi-a dat o palmă și mi-a luat buboul de pe mine. Și când a dat dânsu' să mă trântescă pe lat, numai buboul l-a luat și eu am rămas. Buboul l-a azvârlit. Dar câinii au fost pe el, că, dacă nu era, mă prăpădea. El s-a apucat în oi și, după ce a prins o oaie, câinii au fost năvală pe el. Și

numai a târât oaia după câni și a plecat. Cătu-i de hălăoie, ca un câine se ducea. A fost stângaci rău. Mare pierdere de viață.

Ba și alaltăieri ne-a luat ursu' o oaie. Eu dormeam tot lângă stână. Dar el, Gheorghe, cu ciobanii, ca să le facă să nu doarmă, că este aproape de dus acasă, să fie bălane colea, le ducea mai sus și dormea cu ele acolo.

– Mă Gheorghe nu mai dormi acolo cu ele!

– Ba mă duc cu ele.

Eu dorm singur la stână. M-am pus pe pat; foc aveam la stână. Dormeam. Numai aud niște oi sbierând: mă, ce dracu? Au rămas oi aici? Numai iată oile: veneau grămadă și niciun cioban.

– Ai? Dormiți ai dracului?

– Bace, au venit doi urși și ne-au luat două oi. Unu' a plecat în coasta aia.

– Ia tăciune și să mergem.

Ia el tăciune din foc și hai, ne ducem acolo. Ne ducem acolo și a fost sus pe coastă. Au fost niște târși. Dăm cu tăciunele. Șapte câini erau și lătrau de mama focului. Numai atunci se scoală ursu' și, când a venit pe noi, fugi încoace!

Dar ciobanii: „Fugi bace, că ne prăpădește!”

Am fugit prin niște bolovani, pe acolo. Și aveam două perechi de izmene și s-au crăpat izmenele aici; s-au crăpat amândouă. Și n-am mai știut nimica de târlă. N-a mai știut nimic. Am venit la stână înapoi. Da' după urși nu merg eu cât este lumea.

Mă pun pe pat; când, dau cu mâna pe pielea goală.

– Mă Gheorghe, mă! Mi s-au rupt izmenele amândouă.

– Cum mă?

– După urs.

Cât oi trăi, eu nu mă mai duc după el. Doamne ferește. Dar ce gândești? Dă-l dracului. Doamne ferește.

Râd ciobanii de se omoară. Fiecare în parte are ceva de spus, când s-a întâlnit el cu ursul.

Ursul e ca un om. Umblă în două picioare, strânge în brațe, dă palme, te scuipă de necaz și se sperie de femei. Doar dacă îl întâlnești la zmeură, nu se lasă până nu mănâncă tot ce ai strâns.

– Dar dumneata nu te-ai întâlnit cu el? întrebă un cioban mai tinerel.

– Întâlnit, cum să nu! Odată, treceam din Buzău în Vrancea. Cam prin marginea Penteleului, de la Nehoi spre Piatra Secuiului.

– Știu și eu p-acolo, sare unul. Am fost cu oile, când lucram cu țuțuienii.

– Ei! Și l-am prins la zmeură. Erea zmeuriș mare și mă tot întrebam: mă, cine dracu mănâncă lângă mine? Că eu mă știam singur. Da' vezi că eră și el pe acolo. A fost însă cumsecade. Erea zmeură destulă și pentru el și pentru mine. Așa că și-a văzut de treabă. Doar din cap bălăbănea scârbit, când a dat ochii cu mine.

Și altă dată, eram pe Înău, sus, înspre Țara Năsăudului și a Maramureșului. Dar ursul eră doar un pui de urs, mic și gras. Alerga bufnit pe cărarea de pe

creasta dealului. Eu, fuga după el. Cum eram călare, mă aplecai să-i bag mâna în blană. El se răstoarnă și-mi arde o labă. Și apoi s-a dat de dura la vale. N-am avut ce-i face. Venea în urmă și mă-sa mare, firoasă, cu gura căscată. Și am fugit amândoi: eu la deal și ea la vale după pui.

– Ai avut noroc că nu l-ai prins. E cumplită rău, ursoaica, dacă te legi de puii ei! spune baciul.

Ciobanii sunt și ei de aceeași părere.

– Baciul nostru e om umblat. Știe. A fost și-n România.

– Și-n America, face altul.

– Când ai fost în America? întreb eu.

– Păi erea cam prin 1905. Veneau oameni de ne scriau pe listă. M-am scris și eu, cu alți tovarăși. Și am fost la Verona Alians, în Ohaio. Doi ani și jumătate mi-am prăpădit vremea acolo. Alții au știut mai bine face ca mine. Au rămas pe-acolo. Dar eu am nimerit la un bos rău și tot muncă peste puterile mele. M-am întors fără nici-o ispravă. E mai bine la oi decât la fabrică. Că, vezi dumneata, eu am apucat-o de mult, ciobănia, de atunci, de când eram copil. De atunci am ciobănit eu la ele.

Dar nu am fost cioban să mă bag la țuțuieni. Am mers tot cu ale noastre, de aici. Ereau pe vremuri târლაși de oi, chiar de la noi din sat și din Sâmbăta. Se duceau cu oile la Moldova. Am iernat și pe-acolo, două ierni, la Moldova, la Onești. De atunci este mult, că eream numai de 17 ani când am fost acolo. Că, întâi și-întâi, acolo am fost.

Alte vremuri ereau pe atunci!

– Aveau oi multe de la noi din sat? întrebă cei tineri.

– Au fost mulți. A fost și socru-meu stăpân de oi, târლაș. Și Nic' a Sâmbeteanului. Și Ion Fogoroș și Vasile Fogoroș, care a fost frate cu el; și Vasile, care erea frate cu socru-meu, iar erea stăpâni de munte. Acuma, aveau oile lor, dar cuprindeau și sătești. Și herghelii de vaci aveau acolo, la România. Iar ciobani, lua de la noi din sat. Dacă nu găsea, lua și un țuțuien din Săliște, ori cine știe de unde! Dar am avut și de-aici mulți. Am avut pe Luțian, pe Isacu lu' Matei și eu.

Pe vremea aceia, da oi de simbrie, nu bani ca acuma. Da două oi și o cârlană, pe vară. Și la baci, da 5 oi fătate, pe an.

Ciobanii s-au liniștit. Unul dintre ei a scos din șerpar un Vis al Maicii Domnului și m-a rugat să le citesc.

Mi-am dres glasul, am tușit și s-a făcut tăcere. Apoi am început: „Dormind prea sfânta Fecioară născătoare de Dumnezeu, în muntele Eleonului, când a fost în cetatea Betleemului, unde ar fi venit la dânsa Domnul nostru Isus Hristos și a întrebat-o „Maica mea prea sfântă, dormi?” Iar ea a zis: „Fiul meu prea dulce, prea frumos Isuse, am fost adormită și iată că am visat vis pentru tine...”

Ascultă ciobanii visul, cu smerenie.

Se stinge focul încet și glasul meu se oprește. Ne facem cruci mari și, mereu tăcuți, ne pregătim de somn. „Doamne-ajută” spune prin întunec glasul baciului. „Doamne-ajută” răspundem noi, în șoaptă.

Apoi nu se mai aude nimic. Rar, câte un oftat greu. Vreun câine lătrând pe-afară și vântul care geme, prin pustietăți....

*
* *

Am plecat a doua zi, în zori, mai departe. Mi-a părut rău că mă despart de ciobanii mei. Dacă ar fi fost toamna și ne-am fi aflat acum vreo treizeci de ani, coboram din munte împreună cu ei și o tuleam la vale, cu cioporul de oi, până la Dunăre sau, poate, dincolo, pe vechiul drum al tătarilor, pe întinsul stepei, departe, cine știe unde, pe undeva în Crimeia.

Sau, poate, așa cum mi-au povestit altădată ciobanii din Poiana Sibiului, plecam spre Banat sau coboram în Oltenia, pe drumuri de culme, tot pe „plaiuri” numai de ei știute, alese astfel încât să nu aibă gâlceavă cu satele, căci știau cum să facă să le ocolească; doar într-un singur loc nu aveau încotro și trebuiau să calce o coadă de sat.

Dar ciobanii din Sibiu sunt o altă speță de ciobani decât aceștia din Făgăraș pe care i-am părăsit. E un sat numai de ciobani, pe care sașii cotropitori i-au alungat din pământurile lor de la șes, așa că n-au rămas decât cu ciobănia, în transhumanță de foarte lung traiekt. Dar ce mulțime de oi nu aveau! Și ce îndrăzneală în negustoria lor, purtată pe scară largă, cu legături și dincolo de graniță, cu mari sume în credit și debit, purtate la băncile țării. Fără totuși a părăsi nimic din tradițiile lor milenare, păstrate cu sfințenie, cum le păstrează toate grupele sociale singuratece. Îmi amintesc de poveștile lor despre obiceiurile lor, de a se spovedi, în tăcere, la trunchiul unui brad, de a se logodi luând mărturie tot un brad și de a-și lega viața însăși de soarta unui brad, de la naștere până la moarte.

Nu mi-a fost dat să trăiesc mai multă vreme cu acest soi de ciobani, cum nu cred să mai existe în lume, care unesc dendrolatria cu contul curent și cecurile.

Ar fi totuși atât de plăcut să pleci și tu, ca ei, să te muți toamna și să te muți primăvara, măcar că mereu pe aceleași drumuri; totuși cam așa fac și păsările călătoare.

Ciobanii de azi mai toți s-au ofilit. Stau priponiți locului, cu oile lor. Ce-nseamnă un vârf de munte, ce-nseamnă o singurătate de o vară pentru cine ar fi putut umbla până la marea cea mare, să treacă Dunărea până în munții Balcanilor și ai Caucazului? Să întindă firele drumului până când ar fi simțit că se rupe îndărătul lor și cale de întoarcere nu mai este. M-aș fi putut și eu, oare, pierde așa, pe drumuri?

Astăzi, nu mai e cu puțință. Afară doar dacă te-ai încumeta să pleci cu șatrele țiganilor, a căror întreagă viață nu este decât o nesfârșită călătorie în plină libertate, într-adevăr ca paserile cerului.

Deocamdată ce fac eu nu e decât să mă târâi de ici colo, metru cu metru, clipă de clipă, pe o arie restrânsă și meschină.